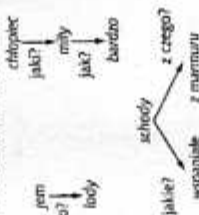

* Gramatyka szkolna nie uwzględnia trzeciego typu konstrukcji składniowych, tzw. konstrukcji egzocentrycznych. Ich przykładem są np. wyrażenia przyimkowe (do domu, za oknem, pod ścianą). Ten typ konstrukcji może występować w zdaniu tylko w całości, żaden z jej członów nie może zastąpić całej konstrukcji (np. idę do domu, ale nie: *Idę do domu). Składnia szkolna traktuje wyrażenia przyimkowe jako niepodzielną pod względem składniowym jednostkę. Czyli nie traktuje ich jako konstrukcji składniowych, chociaż samemu przyjmowali przypisuje rząd (→ związek rzędu) przypadek.

** Na wykrzesie (→ wykrzes zdania) człon nadrzędny konstrukcji podrzędnej umieszcza się nad członem podrzędnym:

*** W konstrukcji spawanej godzinami oba człony łączy tylko znaczenie. Podrzednik podobnie bliżej określa treść nadrzędnika spawanej, ale jego forma nie zależy od wymagań tego nadrzędnika (np. spaceruję godzinami, ale też spaceruję po podwórku, we wtorek itp.), jest to zatem związek przynależności. W konstrukcji czytanej podrzednik gwarantuje podporządkowanie gramatycznemu i przyjmuje postać biernika: czytam kogo? co? gazetę (jest to zatem związek rzędu).

**** W zdaniu w tej fundacji pracują aktorzy, pisarze i publicyści konstrukcję współrzedną tworzy podmiot szeregowy (→ podmioty): Po niebie płyną białe, pierzaste obłoki - przydługim w wypowiedzeniu Kup podrzędni, zeszły i podziwiał, a także obłoki oraz długopis lub wieczne pióro - dopełnienia. Konstrukcję współrzedną, która tworzą orzeczenia, nazywa się pararaką, czyli traktuje jako zdanie złożone współrzednie.

zone. Konstrukcje składniowe dzieli się na konstrukcje podrzędne i współrzedne.
Zob.: zdanie złożone, zdanie złożone podrzędnie, zdanie złożone współrzednie.

konstrukcja podrzędna, zespół składników zdania (form wyrazowych lub konstrukcji składniowych), z których jeden jest członem określającym (nadrzędnikiem całej konstrukcji), pozostałe - członami określającymi (podrzednikami). "Między zdaniami - członami określającymi w konstrukcjach podrzędnych nadrzędnikiem a podrzędnikami w konstrukcjach podrzędnych może zachodzić: → związek zgody; charakteryzujący się tym, że wyraz określający upodabnia swoją formę do formy wyrazu określanego pod względem wszystkich lub tylko niektórych cech fleksyjnych, właściwych wyrazowi określanemu (np. *złote jabłuszko* - przymiotnik zótry przyjmuje taką formę przypadku, liczby i rodzaju, w jakiej występuje rzeczownik; *dwie uczennice* - liczebnik dwa podporządkowuje się rzeczownikowi pod względem rodzaju i przypadku); → związek rzędu, charakteryzujący się tym, że człon nadrzędny wymaga wystąpienia rzeczownika lub zaimka rzeczownego (rzadziej przymiotnika) w odpowiednim przypadku (np. *czytać książkę* - biernik, *bronić dzieł* - dopełniacz, *pomagać słabszym* - celownik), lub też wyrażenia przyimkowego ze ściśle określonym przymiotkiem, np. *opowiadać o wakacjach* (o + miejscownik), *wierzyć w przyjaciół* (w + biernik); → związek przynależności, charakteryzujący się tym, że wyraz określany nie ma żadnych wymagań formalnych (tj. dotyczących formy gramatycznej) wobec wyrazu określającego go; wyrazy w związku przynależności łączy tylko znaczenie - wyraz podrzędny uzupełnia treść nadrzędnika (np. *czytaj uważnie, powinieneś odpocząć, mieszkać pod lasem, spaceruj godzinami*).*** Składnikami konstrukcji podrzędnej mogą być też zdania składowe (zdanie nadrzędne i zdanie podrzędne) lub imiesłowne równoważniki zdań (podrzedne), które tworzą zdanie złożone podrzędnie.

konstrukcja współrzedna, szereg, zespół połączonych spójnikami lub (w piśmie) przecinkami składników zdania (form wyrazowych lub konstrukcji składniowych), z których każdy pełni taką samą funkcję składniową (jest taką samą → częśćią zdania, np. *Jan czytał dużo i chętnie*), albo też które razem są jedną częścią zdania, np. *Jaś i Małgosia poszli do lasu*.**** Składniki te nie są sobie podporządkowane i nie określają się wzajemnie. Zarzycząj każdy z członów konstrukcji współrzednej (oprócz spójnika) może zastąpić całą konstrukcję w zdaniu. Na przykład konstrukcję współrzedną *owoc i warzywa* może zastąpić w zdaniu zarówno forma *owoc*, jak i *warzywa*; w obu wypadkach zdanie nadal będzie poprawne (np.: *Lubię owoc i warzywa; Lubię owoc; Lubię warzywa*).
Niekiedy występują pod tym względem ograniczenia, np. wtedy, gdy składniki konstrukcji współrzednej pełniące funkcję podmiotu mają l.poj., a orzeczenie l.mn.: *Agnieszka i Michał wyjechał na wakacje*.

Słownik gramatyki języka polskiego 2002

* Zależność między członami współrzednymi a ich nadrzędnikiem można interpretować na dwa sposoby:
o oddzielnie (wówczas pomijany jest spójnik);

nadrzędnik, **człon określający**, wyraz (lub grupa wyrazów, także zdanie) wchodzący w skład konstrukcji podrzędnej, który może zastąpić tę konstrukcję w zdaniu (np. w grupie wyrazów *brawurowo jeździć* nadrzędnikiem jest człon *jeździć*, bo to on może zastąpić całą grupę, np. w zdaniu: *Lubię brawurowo jeździć* - *Lubię jeździć*, ale nie **Lubię brawurowo*). Informacja przekazywana przez nadrzędnik jest precyzowana i uzupełniana przez podrzędnik. Na przykład w grupie wyrazów *miły chłopiec* zakres znaczeniowy wyrazu *chłopiec* jest ograniczony do zbioru przedmiotów o znaczeniu 'chłopiec charakterystyczny się cechą miły'. Nadrzędnikiem pytamy o podrzędnik, np. *jem łody* - *jem co? łody*; *bardzo miły chłopiec* - *chłopiec jak? miły* jak? *bardzo*; *wspinał się schody z marmuru* - *schody jakie? wspinał się*, *schody z czego? z marmuru*. Nadrzędnik często podporządkowuje sobie podrzędnik pod względem gramatycznym (tj. narzuca mu na zasadzie związku zgodem lub rzędu odpowiedni przypadek, liczbę, rodzaj itp.), może być jednak z nim związany tylko znaczeniowo, np.: *bardzo miły*; *miły* jak? *bardzo* (przymiotnik miły nie może mieć żadnych wymagań gramatycznych w stosunku do przysłówka *bardzo*, gdyż ten ostatni jest nieodmienny - związek przynależności).

podrzednik, **człon określający**, **określnik**, wyraz (lub grupa wyrazów, także zdanie) wchodzący w skład konstrukcji podrzędnej, który nie może zastąpić konstrukcji podrzędnej w zdaniu (często można go opuścić bez szkody dla zdania). Podrzednik uzupełnia i precyzuje informację przekazywaną przez nadrzędnik. Może być on związany z nadrzędnikiem tylko znaczeniowo (związek przynależności) albo znaczeniowo i gramatycznie (związek zgody lub związkiem rzędu).

*** Zdarza się - w nielicznych co prawda konstrukcjach - że to nadrzędnik musi dostosować swoją formę gramatyczną do wymagań podrzędnika, np.: w konstrukcji wczoraj pracowałem podrzędnik wczoraj narzuca nadrzędnikowi czas przeszły (por. **wczoraj pracuję* czy **wczoraj będę pracował*). Czasami związki gramatyczne pokazują odwrotną zależność niż znaczeniowe (logiczne). Taka sytuacja zachodzi np. między liczebnikiem głównym a rzeczownikiem porządkowymi ze sobą w związku rzędu, np.: *Widzę pięć dziewczynek*; pod względem logicznym nadrzędnikiem w tym związku jest forma rzeczownika dziewczynka (bo to dziewczynki są przedmiotem obserwacji), natomiast pod względem gramatycznym nadrzędnikiem jest forma liczebnika pięć, bo to ona może zastąpić konstrukcję pięć dziewczynek w zdaniu i to jej orzeczenie narzuca przypadek (*widzę kogo? co? pięć*), a nie **widzę kogo? co? dziewczynek*). W gramatyce szkolnej za nadrzędnik w takich konstrukcjach uarto się uznawać rzeczownik.

*Niektórzy językoznawcy uważają, że grupa składniowa i fraza to jednostki składniowe różnego typu. Zgodnie z tym ujęciem fraza to jednostka składniowa wyróżniona ze względu na funkcję, jaką pełni w zdaniu (np. dopełnienia bliższego: → dopełnienie). Ten sam typ frazy może być wyrażony za pomocą różnych grup. Na przykład fraza imienna ciekawą książkę ze zdania *Kupiłam ciekawą książkę* może być wyrażona za pomocą grupy rzeczownikowej ciekawą książkę lub grupy przymiotnikowej, jak w zdaniu: *Kupiłam najciekawszą z książek*.

***W zdaniu *Brat Hanki postanowił kupić sobie psa i dwie papużki* można wyróżnić następujące grupy składniowe: *brat Hanki; postanowił kupić psa i dwie papużki; postanowił kupić psa; postanowił kupić dwie papużki; postanowił kupić papużki; postanowił kupić; kupić psa; kupić dwie papużki; dwie papużki; psa i dwie papużki; psa i papużki*. Szczególne miejsce zajmują wśród nich grupy: *brat Hanki oraz postanowił kupić psa i dwie papużki*, stanowiące grupę podmiotu i grupę orzeczenia. Nie można uznać za grupy składniowe jednostek: *brat Hanki postanowił kupić psa, brat postanowił kupić, brat postanowił zawierających podmiot i orzeczenie*. Te konstrukcje uznaje się za zdania.

***W tym ujęciu grupą nie byłyby jednostki: *psa i dwie papużki, psa i papużki*, które są konstrukcjami współrzędnymi (szeregami).

***W tym ujęciu grupami składniowymi są tylko w przytoczonym zdaniu jednostki: *brat Hanki, postanowił kupić, kupić psa, kupić papużki, dwie papużki*.

****Zgodnie z tym nie są np. grupą składniową jednostki: czy przyjdiesz (ze zdania *Czy przyjdiesz do mnie?*); *przyjmiemy ciepło (Jest przynajmniej ciepło); że wrócę (Wiesz przecież, że niedługo wrócę)*, a także wyrażenia przymiłkowe (do domu, obok lasu, itd.), które są uznawane za jedną, niepodzielną już dalej składniowo jednostkę. Na przykład grupa *wyjazd na wakacje* dzieli się na nadrzędnik *wyjazd* i podrzędnik *na wakacje*.

grupa składniowa, fraza (1), obok wypowiedzenia (tzn. zdania, równoważnika zdania i zawiadomienia) – podstawowa jednostka składniowa, zbudowana z form wyrazowych, które są powiązane ze sobą znaczeniowo, czasem także gramatycznie. Wyjątek stanowi zwykle połączenie podmiotu z orzeczeniem, traktowane jako zdanie. W niektórych opracowaniach zakres pojęcia grupy składniowej ogranicza się tylko do tych jednostek, które są oparte na stosunku podrzędnym (grupy oparte na stosunku współrzednym nazywa się szeregiem). Definicję grupy składniowej ogranicza się czasami do jednostek zbudowanych tylko z dwóch składników. W takim ujęciu grupą składniową jest jednostka składająca się z nadrzędnika i jego podrzędnika. Za grupę składniową nie uznaje się często połączenia wyrazu niesamodzielnego (np. przyimka, spójnika czy partykuły) z wyrazem samodzielnym. Ze względu na to, jaką częścią mowy wyrażony jest człon nadrzędny, grupy składniowe dzieli się na imienne, czasownikowe, przymiotnikowe i przysłówkowe. Grupy imienne przeciwstawia się zazwyczaj grupom czasownikowym, w szczególności grupę mianownikową (grupę podmiotu) grupie czasownikowej z nadrzędną formą finitywną (grupie orzeczenia).

Zob.: części zdania, konstrukcja składniowa, orzeczenie, paradygmat, podmiot, wyraz.

grupa czasownikowa, grupa werbalna, grupa składniowa, w której nadrzędnikiem jest dowolna forma czasownika

(np. *przechodzę przez ulicę, kupujecie dziewczynom kwiaty, wyjść z klasy, oglądając film, wystraszony przez burzę*).

grupa imienna, grupa nominalna, grupa składniowa, w której nadrzędnik wyrażony jest rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczownym (np. *niewygodna pozycja, wyjazd na wakacje, ktoś nieznany*).

grupa przymiotnikowa, grupa adiektywna, grupa składniowa, w której nadrzędnik jest wyrażony: przymiotnikiem (np. *najciekawszy z przedmiotów, wyjątkowo miły*), zaimkiem przymiotnym (np. *któryś z chłopców*) lub liczebnikiem porządkowym (np. *pierwszy z brzegu, piąty na mecie*).

grupa przysłówkowa, grupa adwerbialna, grupa składniowa, w której nadrzędnikiem jest przysłówek lub zaimek przysłowny (np. *najlepiej ze wszystkich, wyjątkowo głośno, gdzieś w świecie*).

Słownik gramatyki języka polskiego